

bir delil sayılmıştır. Âl-i İmrân sûresinde de (3/110) müslüman toplumundan “bütün insanlığın dirliği için varlık alanına çıkarılmış bir ümmet” şeklinde söz edilerek onların gerçeği temsil kabiliyetlerine dikkat çekilmiştir (krş. Taberî, IV, 61). Feth sûresinde de (48/28-29) ümmet-i Muhammed’in konumu ve sorumluluğu açıklanmış, onların yaşatacağı Hak dinin diğer bütün dinlere üstün geleceği belirtilmiştir. Bugün yeryüzünün hemen her bölgesinde müslümanlar yaşamakta, günde beş defa ezan okunmakta, İslâmiyet’in en önemli ilkesi olan tevhid ve nübüvvet inancına çağrı yapılmaktadır. Müslümanların yoğun biçimde yaşadığı bölgelerin dışında dünyanın hemen her yerine küreselleşmeyle beraber müslüman ve gayri müslim toplulukların giderek iç içe geçmesi ümmet kavramının sınırlar ötesi bir anlam kazanmasına yol açmıştır. Fransız İhtilâlî’nden sonra Batı’da ortaya çıkan milliyetçilik ve ulus devlet anlayışının XIX. yüzyıldan itibaren müslüman toplumları da etkilemesiyle sarsılan dayanışmacı ümmet fikri, ortak sorunların farkına varılması yanında bütünleşme akımlarının dünyada giderek güç kazanması sebebiyle XX. yüzyıl sonlarında tekrar canlanmıştır. İslâm’da ırk üstünlüğünün bulunmaması ve tarihte müslümanların çoğulcu yapılar içinde yönetilmesi dışlayıcı ulusalcılığın uzun vadede kökleşmesini zorlaştırmış, günümüzde ilişkilerin politik ideolojileri aşarak geniş düzlemde daha sıklaşmasına sebep olmuştur. Bu durum ümmet kavramının modern dönem sonrasının şartlarına göre yeniden yorumlanması çabalarının önünü açmıştır (Mandaville, s. 178-191).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, “emm” md.; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 91; *Kâmus Tercümesi*, IV, 175-176; M. F. Abdülbâki, *el-Mu’cem*, “emm” md.; *Müsned*, III, 14, 47, 53; IV, 103; VI, 4; a.e. (Arnaût), XXVIII, 154-156; XXXIX, 236-237; Taberî, *Câmi’u'l-beyân* (nşr. Sidkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995; II, 10-17; IV, 61; V, 246-249; VII, 10-12, 297-298, 660-661; Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu), İstanbul 2005, I, 260-261; Fahreddin er-Râzî, *Me’âtihu'l-ğayb*, Beyrut 1997, VI, 83-95; XII, 523-530; XVII, 321; XX, 283-285; Kurtubî, *el-Câmi’*, II, 153-154; VI, 419-420; IX, 9-10; X, 197-198; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 176, 181-182; W. M. Watt, *Muhammad at Medina*, Oxford 1956, s. 240-241; Mâcid Arsân el-Kilânî, *el-Ümmetü'l-müslime: Mefhûmühâ-mu’kavvî-mâtühâ-ihrâcühâ*, Beyrut 1412/1992, s. 11-33; P. Mandaville, *Transnational Muslim Politics: Reimagining the Ummah*, New York 2001, s. 178-191; Hasan Keskin, *Kur’an’da Ümmet Kavramı*, İstanbul 2003, s. 13-32, 104-108; Ahmet Öz, *Kur’an’ın Önerdiği Vasat Ümmet* (doktora tezi, 2008), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 33-38; Abdullah Aygün, *Kur’an’a Göre Ümmet-i Muham-*

med’in Özellikleri (doktora tezi, 2008), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6-29; C. A. O. van Nieuwenhuijze, “The Ummah-Analytic Approach”, *St.I*, X (1959), s. 5-22; F. M. Denny, “Ummah in the Constitution of Medina”, *JNES*, XXXVI (1977), s. 39-47; a.m.f., “Ummah”, *El²* (İng.), X, 859-863; Y. Oda, “The Concept of the ‘Ummah’ in the Qur’an: An Elucidation of the Basic Nature of the Islamic Holy Community”, *Orient*, XX, Tokyo 1984, s. 93-108; Maysam J. Al Farouqi, “Umma: The Orientalists and the Qur’anic Concept of Identity”, *Journal of Islamic Studies*, XVI/1, Oxford 2005, s. 1-34; Mustafa Öztürk, “Kur’an Çerçevesinde Ümmet Kavramının Tahlili”, *İslâmiyât*, VIII/2, Ankara 2005, s. 11-23; Necmettin Gökkr, “Political Language of Tafsir, Redefining of ‘Ummah’, a Religio-Communal Concept of the Qur’an: Past and Present”, *İÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 15, İstanbul 2007, s. 245-272; Said Amir Arjomand, “The Constitution of Medina: A Sociological Interpretation of Muhammad’s Acts of Foundation of the Umma”, *IJMES*, XLI (2009), s. 555-575; Nihad M. Çetin, “Ümmet”, *İA*, XIII, 102-104; W. R. Darrow, “Ummah”, *ER*, XV, 123-125; Ahmad S. Dallal, “Ummah”, *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. John L. Esposito), New York 1995, s. 267-270.



HALİL İBRAHİM BULUT

ÜMMÎ

(الأمي)

**Hız. Peygamber’in bir sıfatı,
okuma yazma bilmeyen anlamında
Kur’an terimi.**

Sözlükte “kastetmek” anlamındaki “emm” kökünden veya “anne” anlamına gelen ümm ya da “topluluk, millet” gibi mânaları ifade eden ümmet kelimesine nisbetle elde edilen ümmî “okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş; az konuşan, konuşurken hata yapan kimse” demektir. Ümmet nisbeti halinde “annesinden doğduğu gibi kalmış, tabiatı bozulmamış, sonradan okuma yazma öğrenmemiş” anlamına gelirken ümmete nisbeti durumunda bağlı bulunduğu topluluğa mensup, onların özelliklerini taşıyan, bilgi ve becerilerini bu çerçevede kazanmış kimseyi anlatır. Dilciler kelimenin bu mânaları kazanmasını, Arap toplumunun Kur’an’ın nâzil olduğu dönemde genelde okuma yazma bilmeyenlerden meydana gelmesiyle açıklamaktadır. Bu ikisi kadar güçlü olmakla birlikte ümmînin Mekke için söylenen “ümmü'l-kurâ” (şehirlilerin anası / esası) terkinde nisbetle kullanıldığını söyleyenler de vardır (*el-Müfredât*, “emm” md.; *Li-sânü'l-‘Arab*, “emm” md.). Kelimenin ayrıca “emm” masdarına nisbetinden de söz edilmekte ve A'râf sûresinin 157. âyetindeki “ümmî” kelimesinin kırâat-i aşere imamlarından Ya'küb el-Hadramî tarafın-

dan “emmî” şeklinde okunmasının bunu teyit ettiği belirtilmektedir (Ebû Hayyân, IV, 403). Bu durumda söz konusu âyet, “Hz. Muhammed her bir fert için maksuttur” anlamına gelmektedir. Sözlük anlamı terk edilerek kelimenin böyle bir mânaya hamledilmesini destekleyen bir delil bulunmadığı, ayrıca âyet ve hadislerde geçtiği yerlerde kelimeye “maksut” anlamı verilmesinin mümkün olmayacağı gerekçeyle bu görüş eleştirilmiştir (Bâcî, neşreden giriş, s. 30-31). Ümmî Kur’an’da altı yerde geçmektedir. Bunların ikisinde (el-A'râf 7/157-158) tekil olarak ve Hz. Peygamber’in bir vasfı şeklinde kullanılırken diğer yerlerde çoğul haliyle “ümmiyyûn” şeklinde zikredilmiştir. Diğer dört yerden birinde (el-Bakara 2/78) yahudilerden bir topluluk, üçünde de (Âl-i İmrân 3/20, 75; el-Cum’a 62/2) Araplar kastedilmiştir. Üç âyetin birinde (Âl-i İmrân 3/75) yahudilerin bu kelimeyi Ehl-i kitap’tan olmayan Araplar için kullandıkları görülmektedir. Ümmî hadislerde de “yazı yazmayı bilmeyen, tahsil görmemiş kimse” anlamında geçer. Bunlardan birinde Hz. Peygamber, “Biz ümmî bir topluluğuz, yazı yazmayız ve hesap yapmayız” demiştir (*Müsned*, II, 43, 56, 122, 129; Buhârî, “Şavm”, 13; Müslim, “Şiyâm”, 15).

Müfessirler, ümmî kelimesini Kur’an’da geçtiği yerlerin çoğunda sözlük anlamına uygun biçimde tefsir etmişlerdir. Nitekim Taberî, İbn Abbas’tan gelen ve Bakara sûresinin 78. âyetindeki ümmiyyûnu “Allah’ın gönderdiği elçiyi ve kitabı tasdik etmeyip kendi elleriyle kitap yazan, sonra da bunun Allah’tan geldiğini iddia eden kimse” şeklinde açıklayan rivayeti kelimenin Arapça’daki kullanımına aykırı olduğu gerekçesiyle tenkit eder (*Câmi’u'l-beyân*, I, 528). Ancak kelimenin çoğul şekliyle kullanıldığı âyetlerde lügat mânasıyla irtibatlı daha özel anlamlarda tefsir edildiği de görülmektedir. Meselâ Bakara sûresindeki ümmiyyûn (2/78) “yahudiler içinde okuyup yazması yetersiz, Tevrat’ı okuyup anlayacak kadar bilgisi bulunmayanlar” (*Zemahşerî*, I, 158), Âl-i İmrân sûresinde ise “Ehl-i kitabın mukabili olarak ilâhî bir kitabı bulunmayan müşrik Araplar” diye yorumlanmıştır (*a.g.e.*, I, 341, 367).

Hız. Peygamber’in ümmîliğinin kelimenin “okuma yazma bilmeme, eğitim almamış olma” biçimindeki anlamına uygunluğu konusunda müfessirler arasında görüş ayrılığı yoktur. Tahsil görmemiş bir ümmî iken Kur’an gibi bir kitap getirmiş olması onun bir mucizesi kabul edilir (Fahreddin er-Râzî, XV, 20; Bursevî, III, 251). Bu

ÜMMÎ

sebeple başkaları için bir eksiklik sayılan ümmîliğin Resûl-i Ekrem için bir meziyet kabul edildiği vurgulanır. Mutasavvıflar içinde Resûlullah'ın ümmîliğine farklı anlam yükleyenler vardır. Meselâ İsmâil Hakkı Bursevî, A'râf sûresinin 157. âyeti çerçevesinde kelimenin sözlük anlamını zikrettikten sonra mutasavvıfların itibar ettiği bazı rivayetlere dayanarak Hz. Peygamber'in ümmî oluşuna "mevcûdatın aslı" (ümmü'l-mevcûdât) şeklinde işâri bir mâna da vermektedir (*Rûhu'l-beyân*, III, 255). Öte yandan Resûl-i Ekrem'in nübüvvetten önce ya da sonra okuma yazma bilip bilmediği hususu tartışılmıştır. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, onun nübüvvetten önce bir kitaptan okumadığı gibi yazmadığını da ifade eden âyetten hareketle (el-Ankebût 29/48) Resûlullah'ın hayatı boyunca okuyup yazmadığını söylemektedir. Buna karşılık nübüvvetten sonra onun bir miktar okuduğu ve yazdığı şeklinde görüşler de vardır. Ebû'l-Velîd el-Bâcî, Hudeybiye Antlaşması'yla ilgili rivayetlerde (Buhârî, "Sulh", 6; "Meğâzî", 43) Hz. Peygamber'in bu antlaşmada yer alan bir ifadeyi bizzat yazarak düzelttiği yolundaki ifadeye dayanıp onun yazabildiğini belirtmektedir. Ancak bu yazma öğrenime bağlı değildir ve onun nübüvvetini gösteren mucizelerden biridir, ayrıca ümmîlik vasfını da ortadan kaldırmaz (*Tahkîku'l-mezheb*, s. 218-221; ayrıca bk. Kettânî, I, 249-253).

Batılı araştırmacılar, ümmînin okuma yazma bilmeyen kimseyi ifade etmediği hususunda genelde görüş birliği içindedir. Onlar, ilk defa Medine döneminde ortaya çıktığını söyledikleri ümmî kelimesine ümmetin İbrânîce'deki kullanımından hareketle "putperest, kutsal bir kitabı olmayan kimse" gibi anlamlar yüklemiştir. Horovitz, Hz. Muhammed ve kavmi hakkında Cum'a sûresinde zikredilen "ümmiyyîn" kelimesini "putperestler arasından ve putperestler için bir peygamber" diye yorumlamış, bu bağlamda İbrânîce'de yahudi olmayanları ifade etmek üzere kullanılan "dünya milletleri" (ummöt hä-ölâm) terkinine dikkat çekerek Hz. Muhammed'in kendisini yahudilere "yahudi olmayanlara gönderilmiş peygamber" (nebi'e ummöt hä-ölâm) şeklinde takdim ettiğini ileri sürmüştür (*Koranische Untersuchungen*, s. 52). Onun bu anlayışını benimseyen Paret ise Hz. Muhammed'in kendisinin putperest ve putperestlere gönderilmiş peygamber olmasını bir saygısızlık diye görmediğini belirtmiş, bu kelimenin İbrânîce'deki sınırlarını tam bilmediği için kendini böyle nitelemiş olabileceğini söylemiştir. Ayrıca A'râf

sûresinin 156. âyeti, Muhammed ümmetinden övgüyle söz eden Âl-i İmrân sûresinin 104 ve 110. âyetleriyle mukayese edildiğinde ümmî (ümme) kelimesinin bir anlam değişikliği kazanabileceğini iddia ederek tamamen spekülasyona dayalı fikirler ortaya koymuş (*Enzyklopaedie des Islam*, IV, 1101), ümmîyi Kur'an'da geçtiği bütün yerlerde putperest (heiden) kelimesiyle karşılamıştır (*Der Koran*, s. 19, 44, 49, 121, 394). Paret'in bu yaklaşımı, Arapça inen Kur'an'ı bu dildeki kullanımları dikkate almadan yahudi terimleriyle açıklamış olması bakımından eleştirilmiştir (*DMİ*, II, 645-648; Bâcî, neşredenin girişi, s. 37-41). Neticite itibarıyla şarkiyatçıların, ümmîye "okur yazar olmayan" mânasının -Kur'an'ın Hz. Peygamber'in sözü değil Allah kelâmı oluşunu temellendirmek amacıyla- müslüman âlimler tarafından sonraki dönemlerde yüklenildiği görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır.

Şarkiyatçılar ayrıca ümmînin Medine döneminde karşılaşılan bir kelime olduğunu söylüyorsa da kaynaklara göre Hz. Peygamber'i bu vasıfla tanıtan iki âyetin yer aldığı A'râf sûresi Mekke devrinde indiği gibi onu bütün insanlığa müjdeleyici ve uyarıcı bir peygamber şeklinde niteleyen âyetin yer aldığı sûrenin de (Sebe' 34/28) Mekke döneminin ikinci yarısında indiği bilinmektedir. Dolayısıyla gerek kelimenin Medine devrinde ortaya çıktığı, gerekse Hz. Muhammed'in kendini sadece Araplar'a gönderilmiş bir peygamber olarak nitelediği iddiasının dikkate alınmaya değer bir dayanağı yoktur. Âl-i İmrân sûresinin 20. âyetinde ilâhî bir kitabı bulunmayan müşrik Araplar'dan ümmîler diye söz edilmesi okuma yazma bilmemenin Araplar'ın öne çıkan özelliği olması sebebiyledir; zira Cum'a sûresinin 2. âyetinde ve yukarıda işaret edilen hadisteki kullanımlar da bu anlamı teyit etmektedir. Ayrıca Bakara sûresinin 78. âyetinde Ehl-i kitap'tan bir topluluğun "kitabı bilmeyen ümmîler" şeklinde nitelendirilmesi kelimeye "müşrik" anlamının verilmesinin isabetsizliğini göstermektedir. Diğer taraftan tevhid dinini bütün insanlara tebliğ etmekle görevlendirildiğini söyleyen bir peygamberin kendini putperest olarak nitelediğini ya da başka bir dinin kavramlarıyla tanıtmaya kalkıştığını düşünmenin kabul edilebilir bir yanı yoktur.

Ümmî ayrıca divan edebiyatında -tahsil görmüş ya da görmemiş olsun- bazı şairlerin şiirlerini Allah'tan aldıkları ilhamla söylediklerini ifade etmek üzere mahlas olarak da kullanılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 43, 56, 122, 129; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleymân* (nşr. Abdullâh Mahmûd Şehhâte), Kahire 1979-88, I, 118, 285; II, 67; IV, 325; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sidkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, I, 528; III, 291-292, 431-433; VI, 112-113; XIV, 119-120; Bâcî, *Tahkîku'l-mezheb* (nşr. Ebû Abdurrahman b. Akil ez-Zâhirî), Riyad 1403/1983, s. 218-240, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 30-41; Zemaşerî, *el-Keşâf* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhin), Beyrut 1415/1995, I, 158, 341, 367; Fahrreddin er-Râzî, *Meğâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1411/1990, XV, 20; Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhtil*, [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-fikr), IV, 403; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, İstanbul 1389/1969, III, 251, 255; Th. Nöldeke, *Geschichte des Qorâns* (nşr. Fr. Schwally), Leipzig 1909, I, 11-17; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 303-307; J. Horovitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin-Leipzig 1926, s. 51-53; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), I, 249-253; R. Paret, *Der Koran: Übersetzung*, Stuttgart 1996, s. 19, 44, 49, 121, 394; a.m.f., "Ümmî", *Enzyklopaedie des Islam*, Leiden 1934, IV, 1100-1101; I. Goldfeld, "The Illiterate Prophet (Nabî Ummî): An Inquiry into the Development of a Dogma in Islamic Tradition", *Isl.*, LVII (1980), s. 58, 67; S. Günther, "Muhammad, the Illiterate Prophet: An Islamic Creed in the Qur'an and Qur'anic Exegesis", *Journal of Qur'anic Studies*, IV/1, London 2002, s. 16; Ahmed M. Şâkir, "Ta'lik 'alâ makâl ümmî", *DMİ*, II, 645-648; Nihad M. Çetin, "Ümmî", *İA*, XIII, 104-106.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

ÜMMÎ KEMAL

(bk. KEMAL ÜMMÎ).

ÜMMÎ SİNAN

(ö. 976/1568)

Halvetiyye tarikatının
Sinâniyye kolunun kurucusu
(bk. SİNÂNİYYE).

ÜMMÎ SİNAN

(ö. 1067/1657)

Halvetî şeyhi, şair.

Antalya Elmalı'da doğdu. Adı Yûsuf, babasının adı İbrâhim'dir. Bazı eserlerde adının Muhammed şeklinde verilmesi (meselâ bk. Ayvansarâyî, vr. 46^a; *Osmanlı Müellifleri*, I, 85) yanlıştır. Şiirlerinde mahlas olarak hem "Ümmî Sinan"ı hem "Sinân-ı Ümmî"yi kullanmasından dolayı kaynaklarda her iki mahlasıyla da yer almış, bu farklı adlandırma günümüze kadar devam etmiştir. Vakıf muhasebe defterlerinde kendi adıyla anılan camiyi (Şeyh Ümmî Sinan Camii; BA, Nezaret Sonrası Evkaf Defterleri [EV], nr. 15024, s. 2, 49) Evliya Çelebi Ümmî Sinan Efendi Camii diye